

І. М. Саматыя, Р. І. Саматыя (Мінск)

**ВЫКАРЫСТАННЕ КЛОЎЗ-ТЭСТА НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ
МОВЫ
ЯК СПОСАБ ФАРМІРАВАННЯ ПРАДМЕТНАЙ І
МЕТАПРАДМЕТНАЙ КАМПЕТЭНЦЫЙ**

Інфармацыя, атрыманая з невялікай нататкі “Слова як выйгрыш” пра даследаванне, праведзенае навукоўцамі з Універсітэта імя Ота фон Герыке (Германія) і Барселонскага ўніверсітэта (Іспанія), стала шуршком для звароту да названай тэмы. Вучоныя даводзяць, што, калі чалавек асэнсоўвае і запамінае значэнне новага слова, мозг рэагуе так сама, як на грашовы выйгрыш. У якасці эксперыменту дарослым прапаноўвалася заданне зразумець значэнне слова з двух, звязаных паміж сабой сказаў: *Уся сям’я абедзе за table. Table зроблены з дрэва.*

Як бачым, значэнне незнаёмага слова становіцца зразумелым з кантэксту.

Адначасова, пакуль чалавек спрабаваў зразумець значэнне слоў, нейрабіёлагі назіралі за актыўнасцю яго мозга з дапамогай функцыянальнай магнітна-рэзананснай тамаграфіі (ФМРТ). Пасля моўнага задання добраахвотнікі павінны былі двойчы згуляць у нейкую гульню, у якой выйгрыш азначаў грашовую ўзнагароду. Гульнявы тэст таксама праходзіў пад ФМРТ-назіраннем. Аўтары адзначаюць, што засваенне новых слоў стымулявала актыўнасць вентральнага аддзела стрыатума, або паласатага цела. Менавіта гэты аддзел галаўнога мозга спрацоўвае, калі чалавек атрымлівае задавальненне.

Агульнавядома, што станоўчы эмацыйны фон на школьным уроку спрыяе трываламу засваенню ведаў. Нетрадыцыйная і разнастайная дзейнасць вучняў на ўроках прыводзіць да больш высокіх вынікаў. Назіраючы за работай настаўнікаў на ўроках беларускай мовы, хутка заўважаеш, што асноўныя цяжкасці актыўнага пазнання роднай мовы звязаны з вельмі нізкім узроўнем развіцця ў дзяцей лексічнага і фразеалагічнага запasu. Значна палепшыць дадзеную сітуацыю, па меркаванні настаўнікаў-практыкаў [1, 2 і інш.], могуць так званыя «лексічныя хвілінкі» – некалькі хвілін у структуры кожнага камбінаванага ўрока (ці іншых форм урока) – прысвечаныя ўзбагачэнню і актывізацыі лексічнага і фразеалагічнага запasu вучняў. Напрыклад:

1. Якое слова трэба ўставіць у гэты сказ?

Мы выканалі ... і вусныя заданні.

а) пісьмовыя; б) пісьменныя.

2. Дапішы абагульняльнае паняцце: замяні адным словам:

Аладка, блін з дрэннай бульбы – _____.

Даглядчык, ахоўнік лесу – _____.

Лятучая мыш – _____.

Разнастайныя сітуацыйныя практыкаванні выкарыстоўваюцца ў школьных вучэбных дапаможніках [3], напрыклад:

Уявіце сабе сітуацыю: па тэлебачанні ідзе спектакль, пастаўлены па аповесці У. Караткевіча «Дзікае паляванне караля Стаха». Раптам экран гасне. Вы пачулі наступны дыялог:

– *Рыгор, дарагі, чаму не прыйшоў развітацца?*

– *Гэта вам, Надзея Раманаўна... Можна, паставіць дзе... успамінаць будзеце...*

– *Будучай жонцы тваёй.*

– *Бывайце вы... Жадаю вам найлепшага, самага добрага на зямлі.*

Выканайце ролю аўтара-сцэнарыста, устаўце аўтарскія рэмаркі: *Палез рукою ў кішэнь і, пачырванеўшы, дастаў гліняную ляльку. Надзея ўзяла яго за скроні і пацалавала ў лоб. Пасля дастала з вушэй завушніцы і паклала іх у шырокую чорную далонь паляўнічага. Рыгор крэкнуў, пакруціў галавою.*

Запішыце адноўлены тэкст. Якую ролю выконваюць аўтарскія рэмаркі?

Такога тыпу заданні дазваляюць пазбегнуць хуткай стамляльнасці дзяцей, да якой, звычайна, прыводзіць аднатыпная напружаная разумовая дзейнасць. Аднак з-за недахопу часу на ўроках роднай мовы, калі асноўнай задачай лічыцца фарміраванне толькі моўнай кампетэнцыі, такія практыкаванні застаюцца па-за ўвагай настаўніка.

Пра эфектыўнасць практыкаванняў на аднаўленне і дапаўненне тэксту сведчыць іх запатрабаванасць і актыўнае выкарыстанне на традыцыйных [напрыклад, “Гаворым па беларуску” на канале БТ “Беларусь 3”] і альтэрнатыўных курсах па вывучэнні беларускай мовы [напрыклад, “Мова нанова”, “Моваведа” і інш].

Прыём аднаўлення слова па асацыятыўных сувязях выкарыстоўваецца ў сучасных крыжаванках, якія з вялікай цікавасцю разгадваюцца навучэнцамі. Аднак колькасць клетак патрэбна запісаць слова, якое падаецца наступным чынам:

Трыўмфальная ..., збудаванне ў выглядзе вялікіх варот, праз якія праехаў ў Вільні пасля пераможнай Аршанскай бітвы К.Астрожскі.

Усё лятуць і лятуць..., // Срэбнай збруяй далёка грымяць – з верша М. Багдановіча “Пагоня”.

Сіта з буйнымі вочкамі; у ... клалі куццю, вясельны каравай

Адказы: *Арка. Коні. Рэшата. Адліга. Бубен* [4].

У сучаснай лінгваметодыцы тэст аднаўлення або тэст дапаўнення атрымаў назву *cloze-test* (клоўз-тэст). Складзі клоўз-тэст можна без асаблівых цяжкасцей. Пры гэтым настаўніку патрэбна прытрымлівацца некалькіх рэкамендацый, эфектыўнасць якіх пацверджана практыкай [5]. У якасці асновы *клоўз-тэста* выбіраецца ўрывац прозы, аб’ём якога складае не менш за 100 слоў і не больш за 300-400 слоў. У гэтым адрэзку трэба прапусіць кожнае п-ннае слова (напрыклад, кожнае пятае, дзявятае), незалежна ад таго, знамянальная яно або структурная. Пры гэтым ўрывац прозы павінен мець лагічна абгрунтаваны і сэнсавы закончаны выклад падзей або фактаў, у якім імёны ўласныя амаль не згадваюцца, а прапушчаныя словы лёгка аднавіць па кантэксце.

Тэкст, падрыхтаваны з улікам вышэй апісаных патрабаванняў, неабходна нарыхтаваць ў колькасці, роўнай колькасці навучэнцаў, і размеркаваць паміж імі. Вучням прапануецца прачытаць тэкст двойчы: спачатку яны знаёмяцца са зместам тэксту, а пры другім чытанні запаўняюць пропускі словамі, якія, на іх думку, адновяць змест тэксту. Слова можна ўпісваць у клоўз-тэст або запісваць на асобна нарыхтаваных апытальных лістах. Правільнасць запаўнення пропускаў ілюструе дакладнасць разумення тэксту, валоданне лексічным матэрыялам пры чытанні.

Такім метадам можна досыць дакладна і аб'ектыўна вызначыць ўзровень валодання лексікай ў працэсе чытання і ступень сфарміраванасці навыкаў чытання.

Ужываючы клоўз-тэсты, падобраныя ў адпаведнасці з навыкамі і здольнасцямі вучняў, можна сказаць з упэўненасцю, што такая форма працы развівае моўную інтуіцыю, прывучае быць уважлівым да кожнага слова, навучае хутка і беспамылкова знаходзіць, вылучаць галоўнае ў тэксце.

Тэсціраванне як метада кантролю таксама выкарыстоўвае элементы *cloze-test* (клоўз-тэст). Такую форму тэста распрацаваў і прапанаваў амерыканскі вучоны В.Тэйлар, каб вызначыць узровень цяжкасці для чытання і разумення таго ці іншага тэксту і ўзровень яго цікавасці для чытача. Асаблівасцю клоўз-тэста з'яўляецца тое, што апісаная ў ім сітуацыя прадстаўлена ў выглядзе звязнага выказвання (дыялогу або маналогу). Наколькі паспяхова будзе выкананне такога тэста, залежыць ад таго, як хутка той, хто яго выконвае, зможа зразумець тэкст і аднавіць сувязь паміж апісанымі ў ім падзеямі або персанажамі. Гэта, у сваю чаргу, залежыць ад узроўню валодання лексікай вывучаемай мовы, ступені развітасці моўнай здагадкі і ўзроўню адэкватнасці разумення тэксту, які апісвае розныя сітуацыі.

Клоўз-тэст – гэта не толькі спосаб навучання тэкставай дзейнасці ў рамках філалагічных дысцыплін, але і спосаб фарміравання такіх ключавых кампетэнцый і ўніверсальных вучэбных дзеянняў, як: а) уменне чытаць і разумець тэкст; б) уменне апрацоўваць інфармацыю (сцісканне тэксту да ключавых слоў, разгортванне па ключавых словах) – інфармацыйная кампетэнцыя.

Клоўз-тэст спрыяе фарміраванню камунікатыўных здольнасцей, уключаючы:

- вылучэнне і аргументаванасць сваёй версіі падобранага слова;
- убудаванне ў сэнсавую пазіцыю аўтара (дыялог «аўтар – чытач»);
- успрыманне, разуменне чужой версіі, выяўленне адносін да яе;
- уменне супастаўляць розныя версіі (дыялог «вучань – вучань»), заснаванае на крытэрыях разумення сэнсу тэксту (камунікатыўная кампетэнцыя).

Адсюль вынікае, што паспяховасць выканання клоўз-тэста знаходзіцца ў прамой залежнасці ад таго, наколькі хутка падвыпытны можа зразумець ўвесь тэкст і аднавіць сувязі паміж падзеямі ці станам персанажаў, апісанымі ў тэксце. Гэта вызначаецца тым, як добра ён валодае лексікай, у якой ступені

ў яго развіта моўная кампетэнцыя і як адэкватна ён разумее кожную канкрэтную тэставую сітуацыю.

Адзначанае дазваляе зрабіць выснову, што клоўз-тэст на занятках па беларускай мове ва ўстанове агульнай сярэдняй адукацыі можа быць выкарыстаны не толькі як форма кантролю, але і як падрыхтоўчыя, навучальныя практыкаванні – аднаўленне ў тэксце апушчаных элементаў – слоў, словазлучэнняў, сказаў – пры працы з ключавымі словамі.

Пры вывучэнні нейкай канкрэтнай моўнай адзінкі падбіраецца такі тэкст, у якім гэтая з’ява частотная. Напрыклад, пры вывучэнні параўнальных зваротаў можна прапанаваць верш В. Шніпа:

Балада снежня

Як сусветны ..., з ветрам снег.
Як сусветны ..., лістабой
У снягах патанае з журбой
І ўспывае над снегам, як ...
Над самотай, якая была
У лістоце, якой не ўзляцець,
Бо ў лістоце замерзлая медзь
Да ссівелай травы прырасла,
Па якой дабірацца дамоў
Праз завею, нібы праз патоप,
Дзе над гурбамі поўня, як ...
Залаты, успывае ізноў
З-за лясоў, як з мінулых гадоў,
Што на гэтай нам роднай зямлі
Са снягамі вясной адплылі
У бязмежжа й бяздонне вякоў,
Над якімі завеі шумяць,
Бы анёлы і ... ляцяць...

Ключ: патоп, пажар, смех, сноп, д’яблы.

У афармленне тэксту ўваходзіць карта тэксту – своеасаблівы алгарытм дзеяння пры працы з клоўз-тэстам. Спачатку прапануецца пытанне на першаснае ўспрыманне агульнага сэнсу тэксту, які мае пропускі. Гэтае пытанне задаецца на этапе перад запаўненнем пропускаў. Такое пытанне, з аднаго боку, прымушае школьнікаў ўбачыць галоўнае ў тэксце, улавіць агульнае, нягледзячы на пропускі. З іншага боку, для настаўніка гэта важна ў дыягнастычных адносінах: калі дзеці на яго адказваюць, то можна прыступаць да запаўнення пропускаў. Гэты этап павінен быць досыць простым і ў той жа час сінтэзуючым прачытанае, уключаючы вызначэнне асноўнай думкі, тэмы тэксту, выкананне задання на падбор загалоўка.

Затым у карце тэксту даецца ключ (адказ) – прапушчаныя аўтарскія словы. Яны даюцца ў парадку зробленых пропускаў і ў той форме, у якой яны ўжытыя ў тэксце. Пры гэтым ключавыя словы вылучаюцца паўтлустым шрыфтам.

Завяршальныя пункты карты тэксту звязаны з яго аналізам без прапушчаных слоў: абзацнае члянэнне, сродкі сувязі паміж абзацамі і ўнутры гэтых тэкставых адзінак, выяўленне фактуальнага і канцэптуальнага пластоў тэксту, спосабы апрацоўкі інфармацыі.

Ацэнка якасці выканання клоўз-тэстаў можа ажыццяўляцца наступным чынам: за кожны правільны адказ вучань атрымлівае 1 бал, за няправільны адказ – 0 балаў. Пры ацэнцы якасці выканання тэсту агульную суму балаў, якая атрымліваецца, калі ўсе адказы падспытнага былі б правільнымі, параўноўваюць з рэальна набранай колькасцю балаў.

Як паказвае практыка, клоўз-тэст можа быць эфектыўным сродкам праверкі ведаў, уменняў і навыкаў навучэнцаў і ацэнкі іх тэкставых уменняў. Так як паспяховасць выканання клоўз-тэста навучэнцамі знаходзіцца ў прамой залежнасці ад хуткасці, глыбіні і цэласнасці разумення ўсяго тэксту, а таксама здольнасцей вызначыць прычынна-выніковыя сувязі паміж падзеямі, апісанымі ў тэксце, то можна сказаць, што выкарыстанне клоўз-тэста становіцца важным пры працы з тэкстам з пункту гледжання фарміравання тэкставай кампетэнцыі школьнікаў, метапрадметнай кампетэнцыі (здольнасць чытання і разумення тэксту, навыкаў апрацоўкі інфармацыі)

Выкарыстанне клоўз-тэстаў дазваляе дасягаць такіх метапрадметных вынікаў у рамках асваення асноўнай адукацыйнай праграмы, як уменне арыентавацца ў розных крыніцах інфармацыі, крытычна ацэньваць і інтэрпрэтаваць інфармацыю, атрыманую з розных крыніц; валоданне моўнымі сродкамі – уменне ясна, лагічна і дакладна выказваць свой пункт гледжання, выкарыстоўваць адэкватныя моўныя сродкі.

Такім чынам, клоўз-тэст забяспечвае развіццё кантэкстнага мыслення, здольнасць успрымаць, аналізаваць і ствараць тэксты. А таму пажадана як мага часцей і рэгулярна выкарыстоўваць яго на ўроках мовы.

Літаратура

1. Бязручка, А.М. Апісанне вопыту педагогічнай дзейнасці [Электронны рэсурс] // Рэжым доступу: <http://www.narovlyagimnaz.lepshy>.
2. Самушчык, Н.А. «Лексічныя хвілінкі» на ўроках беларускай мовы як эфектыўная форма работы па павышэнні ўзроўню лексічнага і фразеалагічнага запasu вучняў пачатковай школы [Электронны рэсурс] // Рэжым доступу: <http://conf.grsu.by/alternant/2011/04/14/125/>.
3. Беларуская мова : вучэбны дапаможнік для 8 класа ўстаноў з беларускай і рускай мовамі навучання / Бадзевіч З.І., Саматія І.М. – Мн. : НІА, 2009. – С.145.
4. Целеш, Лявон. Крыжаванка “Князь Астрожскі вывеў раці...” / Л. Целеш // Звязда. – 2014. – 3 снежня.

5. *Бурцева, Е.В.* Организация работы с текстом при формировании текстовой компетенции учащихся 5 классов // Вест. Томского пед.ун-та, 2012. – Вып. 10(125). – С.205-210.